

Próba porównania grobów końskich na cmentarzyskach Bałtów wschodnich i zachodnich w okresie wędrówek ludów i we wczesnym średniowieczu

Aleksandra Zuzanna Fijałkowska | Uniwersytet Gdański
<https://orcid.org/0000-0001-8132-1495>

Streszczenie

Słowa kluczowe:
pochówki końskie,
groby jeźdźców,
okres wędrówek
ludów,
wczesne
średniowiecze,
cmentarzyska
bałtyjskie

Artykuł traktuje o jednym z aspektów dotyczących obrządku pogrzebowego ludności bałtyjskiej – kwestii depozytów szczątków końskich na cmentarzyskach oraz grobów ludzkich, w skład wyposażenia których wchodziły elementy rzędu końskiego. Zakres chronologiczny pracy obejmuje okres wędrówek ludów oraz wczesne średniowiecze. Na podstawie kilku najbardziej reprezentatywnych przykładów obiektów podjęłam próbę porównania interesującego mnie aspektu traktowania zmarłych u Bałtów wschodnich i zachodnich. Tekst podzieliłam na trzy zasadnicze kategorie: samodzielne depozyty szczątków końskich na stanowiskach sepulkralnych, groby ludzkie pozostające w bezpośredniej relacji stratygraficznej ze szczątkami końskimi oraz groby ludzkie wyposażone w elementy rzędu końskiego i niezawierające szczątków końskich.

An attempt to compare horse remains in sepulchral positions of Eastern and Western Balts during the Great Migration Period and in the early Middle Ages (Summary)

Keywords:
horse burials,
graves of riders,
Great Migration
Period,
early Middle Ages,
Baltic cemeteries

The article deals with one of the aspects concerning the funeral rite of the Baltic population – the issue of horse remains in cemeteries and human graves, which included elements of the horse order. The chronological scope of the work includes the Great Migration Period and the early Middle Ages. Based on several of the most representative examples of objects, I have attempted to compare the aspect of treatment of the deceased in Eastern and Western Balts that interests me. I divided the text into three basic categories: independent deposits of the horse remain in sepulchral positions, human graves in direct stratigraphic relation with horse remains, and human graves equipped with elements of the horse order and not containing horse remains.

Wstęp

Bałtowie to ludność zamieszkująca niegdyś tereny dzisiejszej północno-wschodniej Polski, Półwyspu Sambijskiego oraz Litwy co najmniej od okresu brązu. Niniejszy artykuł stanowi niejako wstęp do dalszych, prowadzonych w przyszłości badań. Zajmę się w nim pochówkami końskimi z okresu wędrówek ludów oraz wczesnego średniowiecza. Charakterystyczną cechą obrządku pogrzebowego wspomnianej ludności było występowanie szczątków końskich na cmentarzyskach oraz wyposażanie grobów ludzkich w elementy rzędu końskiego i przedmioty powszechnie kojarzone z jeździectwem. Naukowcy dzielą ludność bałtyjską na dwie zasadnicze grupy: Bałtów zachodnich, zamieszkujących tereny dzisiejszych województw warmińsko-mazurskiego oraz części podlaskiego, a także Półwysep Sambijski, i Bałtów wschodnich, zajmujących ziemie dzisiejszej Litwy oraz części Łotwy. Mimo bardzo bliskiego sąsiedztwa obu tych grup etnicznych oraz braku naturalnej granicy pomiędzy zajmowanymi przez nie terytoriami różnice dotyczące obrządku pogrzebowego wydają się być zaskakująco duże. Dotyczyły one zarówno elementów wyposażenia grobów końskich, jak i samych kości zwierząt. Na stanowiskach litewskich powszechnym zwyczajem było deponowanie samych czaszek oraz nóg końskich interpretowane przez naukowców jako szczątki ofiarne. Praktyki te właściwie nie występują na terenach północno-wschodniej Polski, na Półwyspie Sambijskim natomiast rejestrowano je rzadziej. Mimo wielu znaczących różnic widoczne są również podobieństwa w obrządku pogrzebowym. Wybrałam kilka reprezentatywnych, moim zdaniem, przykładów grobów końskich z terenów bałtyjskich.

Kierowałam się typowością i częstotliwością występowania konkretnych zjawisk, m.in. układem szkieletów lub ich pozycją stratygraficzną. Na ich podstawie postarałam się dokonać próby porównania depozytów szczątków końskich oraz elementów rzędu końskiego wchodzących w skład wyposażenia grobowego pochówków ludzkich w kontekstach nekropolii Bałtów wschodnich i zachodnich. Należy pamiętać, że artykuł ma charakter wstępu do dalszych badań, niemożliwe więc było poruszenie w nim wszystkich kwestii związanych z tematem. Celem niniejszej pracy było zarysowanie różnic występujących pomiędzy grobami końskimi u Bałtów wschodnich i zachodnich. Podzieliłam je na trzy kategorie: groby koni zdeponowane z dala od szczątków ludzkich, pochówki końskie towarzyszące grobom ludzkim oraz groby ludzi wyposażone w elementy rzędu końskiego, a pozbawione szczątków wierzchowców. Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy, nie będę więc przytaczać tutaj całej bogatej literatury przedmiotu i opisywać historii badań. Należy jednak zaznaczyć, iż każdy, kto wyrazi chęć zajęcia się tematem, powinien sięgnąć do prac autorów wymienionych w bibliografii – przede wszystkim Kulakova i Baranowskiego.

Groby końskie nietowarzyszające szczątkom ludzkim

Zarówno z cmentarzysk Bałtów zachodnich, jak i wschodnich z interesującego mnie okresu znanych jest wiele przykładów szkieletów końskich, których nie można przypisać konkretnym grobom ludzkim. Mimo iż u obu porównywanych grup etnicznych zwyczaj ten występuje powszechnie, widoczne są znaczące różnice.

Doskonałym przykładem samodzielnego pochówku końskiego z nekropolii Bałtów zachodnich są groby ze stanowiska w Korklinach leżącego w powiecie suwalskim. Całość stanowiska datowana jest na okres V/VI–VII wiek. Niemal całkowicie zachowany, jedynie nieznacznie zniszczony orką rolną, szkielet koński odkryto około 2,6 m w kierunku południowego zachodu od kurhanu zawierającego szczątki kobiety. Układ stratygraficzny warstw archeologicznych nie pozwala jednak w żaden sposób łączyć obu depozytów. Wierzchowca złożono na brzuchu z podkulonymi nogami, głową w kierunku południowym. Na podstawie analizy kości stwierdzono, iż kręgi szyjne konia nosiły ślady zmian patologicznych, co doprowadziło do zmniejszenia wartości użytkowej zwierzęcia. W skład wyposażenia obiektu weszły dwuczęściowe wędzidło żelazne oraz łączniki rzemieni ogłowia (Jaskanis 1968: 302–304; Krzysiak, Serwatka 1970: 215).

Natomiast na innym stanowisku zachodniobałtyjskim, w Tumianach leżących w powiecie olsztyńskim, odkryto co najmniej 17 samodzielnych pochówków końskich. Zwierzęta złożono w obrębie tego samego cmentarzyska co groby ludzkie, jednak w znacznej odległości od nich. Charakterystyczną cechą depozytów z Tumian są pochówki podwójne lub zbiorowe. W grobie nr 2 odkryto przemieszane kości dwóch osobników. W skład wyposażenia weszły dwuczęściowe żelazne wędzidło z kościaną poboczną, elementy mocujące rzemienie ogłowia oraz nieokreślone przedmioty żelazne (Baranowski 1996: 84–85).

W jamie obiektu nr 3 na stanowisku w Tumianach odkryto szkielety trzech wierzchowców. Dwa z nich określono jako dorosłe, natomiast dla jednego możliwe było dokładniejsze ustalenie wieku – wynosił on 6 lat. Szkielety dwóch wierzchowców zachowały się w dobrym stanie. Złożono je obok siebie, na brzuchach z podkulonymi pod tułów nogami i głowami zwróconymi w kierunku południowym. Głowa pierwszego konia odgięta była na wschód, a drugiego nieznacznie do tyłu. Taki układ szczątków może świadczyć o pochowaniu zwierząt żywcem po uprzednim skrępowaniu kończyn. Kości trzeciego wierzchowca uległy prawie całkowitemu rozkładowi. W jamie obiektu odkryto ponadto: dwuczęściowe wędzidło żelazne, żelazną sprzączkę do rzemieni ogłowia, fragmenty okuć żelaznych oraz ułamki srebrnej folii, fragmenty drutu żelaznego oraz drugie wędzidło dwudzielne. Zabytek ten wyróżniało bogate zdobienie wykonane techniką inkrustacji srebrem. Wśród elementów rzędu końskiego natrafiono także na grzebień, nóż oraz nożyce żelazne (Baranowski 1996: 84–88).

Na cmentarzyskach Bałtów wschodnich z terenów dzisiejszej Litwy samodzielne groby końskie nie są zjawiskiem odosobnionym. Na nekropolii Alinka, leżącej w rejonie

Troków, wystąpiła sytuacja pod pewnym względem podobna do tej zaobserwowanej w Tumianach. Tu również na cmentarzysku chowano zarówno ludzi, jak i konie, przy czym zwierzętom poświęcono specjalnie wydzieloną część stanowiska. Depozyty szczątków końskich podzielono na dwie grupy – zachodnią oraz wschodnią. Do grupy zachodniej zaliczono jedynie obiekt nr 18. Nie nosił on śladów konstrukcji grobowej, lecz przykryto go podwójnym brukiem kamiennym. Wydatowano go na okres pomiędzy końcem pierwszego a początkiem drugiego tysiąclecia. Natomiast do grupy wschodniej zaliczono pięć obiektów (nr 1, 2, 4, 5 i 13). Wszystkie pochowane tu konie umieszczono w owalnych jamach z głowami skierowanymi w przybliżeniu w kierunku zachodnim. W skład wyposażenia obiektów weszły wędzidła, sierpy oraz łączniki rzemieni uprzęży. Poza szkieletowymi pochówkami końskimi odkryto również groby ciałałpalne, niekiedy silnie przemieszane z resztkami stosu pogrzebowego i rozrzucone wewnątrz jamy obiektu. Na tym samym cmentarzysku natrafiono również na tzw. symboliczne pochówki końskie. Na cmentarzysku Alinka odkryto również szereg znalezisk luźnych, należały do nich wędzidła żelazne dwuczęściowe, groty włóczni, noże, osetki, ostrogi, pierścienie, ozdoby ogłowia oraz sprzączki i sierpy (Bliuinené 1992: 125–126).

Również na stanowisku w Maisteikių, leżącym w rejonie Kauno, odkryto depozyty szczątków końskich umieszczone na specjalnie wydzielonej części cmentarzyska. Stanowisko zawierające również ciałałpalne groby ludzkie wydatowano na XII–XIV wiek. Depozyty szczątków końskich zawierały jedynie czaszki oraz kości kończyn. Spośród nich wyróżniał się obiekt nr 19 – na czaszce konia odkryto bogato zdobione ogłowie, a w jego pysku żelazne wędzidło (Varnas 1995: 138–139).

Z cmentarzyska w Tulpiakiemis, leżącego w rejonie Panevėžio, znane są co najmniej 24 obiekty zawierające szczątki końskie. Umieszczono je w specjalnie wydzielonej, centralnej części nekropolii, na której znajdowały się również ciałałpalne szczątki ludzkie. Charakteryzuje je względna jednorodność. Wszystkie datowane są na okres pomiędzy XII a XIV wiekiem. Jamy zazwyczaj mają owalny zarys widoczny na głębokości od 10 do 25 cm i umieszczone zostały wzdłuż linii wschód – zachód. Znacząca większość zawierała przepalane szczątki końskie, po których zachowały się jedynie zęby. W pojedynczych jamach odkryto nieprzepalane czaszki oraz kości kończyn wierzchowców. Analiza układu szczątków nie pozwalała na ustalenie reguły, przeważała jednak orientacja centralna (Varnas 1995: 287).

W skład wyposażenia opisywanych wyżej obiektów wchodziły zazwyczaj wędzidła umieszczane pomiędzy zębami koni. Zachowały się również ozdoby ogłowia w postaci dzwoneczków lub bursztynowych paciorków. W niektórych obiektach odkryto również inne elementy związane z jeździectwem, np. okucia siodeł. Znakomita większość odkrywanych na cmentarzysku przedmiotów charakteryzowała się bogactwem srebrnych ozdób. Wszystkie szczątki końskie, które udało się przebadać, należały do zwierząt w sile wieku, a depozyty szczątków końskich datowane są tak samo jak ciałałpalne

groby ludzkie. Być może świadczy to o przeznaczeniu wierzchowców na ofiarę (Var-nas 1995: 287).

Mimo iż zarówno Bałtowie wschodni, jak i zachodni kultywowali zwyczaj deponowa-nia samodzielnych szczątków końskich na cmentarzyskach z grobami ludzkimi, już na pierwszy rzut oka widoczne są znaczące różnice. U obu tych ludów obiekty ze szcząt-kami końskimi zazwyczaj umieszczane były na specjalnie wydzielonej części nekro-polii, bardzo różnił je jednak układ szczątków zwierząt. Na stanowiskach zachodnio-bałtyjskich sytuacja jest dosyć jednorodna: większość koni pochowano w całości, z głową skierowaną w kierunku południowym. Szczątki wierzchowców często noszą ślady krępowania bądź gwałtownej śmierci przez dekapitację czy skrzywienie karku (Fijałkowska 2016: 14–35). Natomiast depozyty kości końskich na cmentarzyskach litewskich cechuje daleko idąca różnorodność. Odkrywane były zarówno całe szkie-lety zwierząt złożone głowami w kierunku zbliżonym do zachodniego, jak i depozyty jedynie czaszek oraz dolnych części kończyn, a nawet groby ciałopalne i symboliczne. Być może mniej spektakularną, ale równie ważną różnicą jest kwestia wyposaże-nia. Większość zachodniobałtyjskich depozytów samodzielnych szczątków końskich wyposażana była jedynie w wędziła i łączniki rzemieni ogłowia, natomiast wśród szczątków odkrywanych na cmentarzyskach wschodniobałtyjskich częściej spotyka-ne są przedmioty niezwiązane z jeździectwem, a sam rząd koński cechuje zdecydo-wanie bogatsze zdobienie.

Groby ludzkie pozostające w bezpośredniej relacji stratygraficznej ze szczątkami końskimi

Kolejną kategorią depozytów występujących zarówno na cmentarzyskach Bałtów zachodnich, jak i wschodnich są groby ludzkie z towarzyszącymi im szczątkami końskimi. U obu ludów jest to wariant występujący zdecydowanie najczęściej.

Na wspomnianym już wyżej stanowisku w Korklinach w powiecie suwalskim natrafio-no na znaczną liczbę szczątków końskich, które można przypisać konkretnym pocho-wanym osobom. W kurhanie nr 2 znajdowały się przepalone kości dorosłego mężczy-zny wyposażonego w naczynia gliniane oraz ozdoby. Poniżej, oddzielony brukiem kamiennym, został zdeponowany szkielet wierzchowca. Złożono go w pozycji leżącej na brzuchu, z trzema kończynami podkulonymi pod tułów i jedną przednią wyprostowa-ną do przodu. Łeb konia był nieznacznie przechylony w lewo, pyskiem opierał się o dno jamy w okolicy lewej nogi, natomiast przednia część szkieletu zwrócona była na południe. W skład wyposażenia weszły: wędzidło, srebrne kółko, sprzączki i okucia brązowe (Jaskanis 1970: 147–176). Układ szczątków może wskazywać na to, że zwie-rzę skrupowano przed umieszczeniem w jamie. Koń uwolnił przednią nogę i został przysypany warstwą ziemi w pozycji świadczącej o walce o życie.

Na nekropolii w Osowej w powiecie suwalskim, pod nasypem kurhanu oznaczonego numerem 41, odkryto szkieletowy pochówek mężczyzny. W skład wyposażenia weszły elementy uzbrojenia oraz ostroga. W niewielkiej odległości od jamy grobowej człowieka, w kierunku zachodnim, umieszczono szkielet koński. Złożono go wzdłuż dłuższej osi kurhanu biegnącej z północy na południe. Szkielet leżał na brzuchu, z podkulonymi nogami i głową skierowaną w lewą stronę. Między zębami zwierzęcia natrafiono na żelazne wędzidło, w niewielkiej odległości od niego odkryto sprzączkę łączącą pierwotnie rzemienie ogłowia (Jaskanis, Jaskanis 1961: 39–41).

Z terenów Półwyspu Sambijskiego pochodzą znaleziska grobów ludzkich wyposażone w części szkieletów końskich, przede wszystkim czaszki. W kurhanie nr K/143 na cmentarzysku Małyj Kaup w Obwodzie Kaliningradzkim odkopano potrójny szkieletowy pochówek ludzki – złożono tu mężczyznę oraz dwie kobiety. Ciała spoczywały w trzech trumnach pod warstwą kamiennego bruku. Czaszkę zwierzęcia umieszczono na celowo usypanym podeście. Ubiór pochowanych osób świadczy o bogactwie – zachowały się m.in. pozostałości męskiego nakrycia głowy ze srebrną nicią, fibule, sprzączki, paciorki i resztki stroju kobiet. W okolicach szkieletu mężczyzny odkryto także elementy uzbrojenia, takie jak grot włóczni oraz fragmenty miecza z pochwą. Przy czaszce końskiej natrafiono natomiast na wędzidło, brązowe dzwonki służące jako ozdoby ogłowia, rzemienie oraz łączące je sprzączki. Poza tym odkryto nóż, okucia wiadra oraz fragmenty naczynia ceramicznego. Obiekt wydatowano na połowę X wieku (Kulakov 2012: 135–136).

Na stanowiskach z terenów dzisiejszej Litwy szkielety końskie pozostające w bezpośredniej relacji ze szczątkami ludzkimi występowały dość często. Sytuacja taka miała miejsce m.in. na cmentarzysku w Bikavėnai w rejonie Šilutės. Kompletny szkielet wierzchowca znajdował się po prawej stronie pochówku ludzkiego na tej samej głębokości. Wyposażenie obiektu było dosyć bogate. Zwierzę zaopatrzone w zdobione elementy rzędu końskiego, natomiast dorosłego mężczyznę w broń oraz zestaw ozdób (Vaitkunskienė 1981: 63–65).

Ze stanowisk sepulkralnych Bałtów wschodnich znane są również pochówki ludzkie zaopatrzone w dwa szkielety końskie. Obiekt taki odkryto m.in. w Kalniškiai w rejonie Raseiniai. Szkielet mężczyzny złożono na plecach z rękoma skrzyżowanymi na piersiach i głową zwróconą na zachód. Pierwszy ze szkieletów końskich złożono po lewej stronie człowieka na boku. Nogi zwierzęcia były podkulone, a kierunek czaszki był zgodny z kierunkiem głowy mężczyzny. Natomiast szkielet drugiego zwierzęcia został podzielony na połowy. Czaszka wraz z przednimi kończynami spoczęła w okolicach czaszki ludzkiej, podczas gdy dolne kończyny odkryto przy nogach zmarłego. W skład wyposażenia weszły fibule, sprzączki do pasa oraz groty włóczni (Blijenė, Butkus 2009: 156).

Dla wczesnośredniowiecznego obrządku pogrzebowego Bałtów wschodnich charakterystyczne było deponowanie czaszek oraz kończyn końskich w grobach ludzkich. Obiekty takie interpretowane są jako pozostałości po nieuchwytnych archeologicznie

rytuałach. Na wspomnianym już wyżej stanowisku w Bikavēnai w rejonie Šilutės odkryto 30 grobów ludzkich zawierających czaszki i kończyny końskie. Szczątki zwierząt znajdowały się zawsze około 25–45 cm powyżej szkieletu ludzkiego, przy czym lokalizacja czaszki wierzchowca i człowieka względem kierunku świata była zgodna. Doskonałym przykładem takiego obiektu jest grób nr 86. Odkryto tam szkielet dorosłego mężczyzny, ponad którym znajdowała się czaszka końska zwrócona w tę samą stronę co głowa człowieka. W obiekcie znaleziono dwuczęściowe wędzidło, fibulę podkowiastą, paciorki, ostrogę oraz miecz (Vaitkunskienė 1981: 62–63).

Interesujące obiekty odkryto również na cmentarzysku w Gintališkės. W 16 grobach natrafiono na wędzidła końskie wyposażone w pobocznicę. W pochówku nr 24 ponad szkieletowymi szczątkami dorosłego mężczyzny zdeponowano czaszkę końską. W skład wyposażenia weszły: wędzidło, ostrogi, strzemiona, okucia trzech rogów do picia, bursztynowy amulet, sprzączki do pasa oraz fragmenty wagi szalkowej. Na podstawie przedmiotów grób wydatowano na X–XII wiek (Vaitkunskienė 1979: 44–75).

Szczałki końskie w grobach ludzkich odkrywane na cmentarzyskach Bałtów zachodnich i wschodnich wykazują wiele cech wspólnych. Spotykane są zarówno w grobach szkieletowych, jak i ciałopalnych, przy czym zazwyczaj pochowani są dorośli mężczyźni. Również skład wyposażenia jest dosyć podobny – częste są znaleziska elementów rzędu końskiego i uzbrojenia, przy czym obiekty litewskie wyposażano zazwyczaj w większą liczbę przedmiotów. Różnice dotyczą natomiast samych szczątków końskich. W grobach Bałtów zachodnich szkielety końskie umieszczano pod szczątkami ludzi, u Bałtów wschodnich obok bądź ponad trumną. Z terenów dzisiejszej północno-wschodniej Polski znane są wyłącznie depozyty całych szkieletów końskich, przy czym często układ szczątków świadczy o gwałtownej śmierci bądź chowaniu żywcem. Odkrywane były depozyty czaszek wierzchowców, służyły one jednak jako ofiara zakładzino-wa bądź były to szczątki ofiarne na stanowiskach kultowych (Fijałkowska 2016: 14–35). Znane są natomiast depozyty czaszek i kończyn końskich w grobach ludzkich ze stanowisk sambijskich, a na terenach dzisiejszej Litwy obiekty takie występowały zdecydowanie częściej niż groby z kompletnymi szkieletami końskimi.

Groby ludzkie wyposażone w elementy rzędu końskiego i niezawierające szczątków końskich

Ostatnią kategorią obiektów, jaką porównam w niniejszym artykule, są groby ludzkie wyposażone jedynie w elementy rzędu końskiego. Pochówki takie występują zarówno u ludności wschodnio-, jak i zachodniobałtyjskiej, są jednak zupełnie odmiennie interpretowane. Na cmentarzyskach Bałtów zachodnich uznawane są za groby jeźdźców, wojowników, natomiast badacze litewscy uważają je za wariant symbolicznych grobów końskich. Kwestia interpretacji jest z pewnością bardzo interesująca, jednak wykracza poza zakres merytoryczny niniejszej pracy.

Jednym z najbardziej reprezentatywnych obiektów należących do opisywanej kategorii jest kurhan nr 2 z miejscowości Szwajcaria leżącej w powiecie suwalskim. Odkryto tu szkieletowy pochówek męski, z racji bogactwa przedmiotów nazwany książęcym. Wyposażenie grobowe złożono w dwóch skupiskach. Bezpośrednio przy ciele odkryto duże, masywne wędzidło, romboidalne, zdobione srebrem plakietki oraz równie bogato zdobione rozdzielacze rzemieni. W depozycie powyżej głowy zmarłego znalazły się: drugie, mniejsze wędzidło żelazne, wisior będący elementem ozdoby ogłowa końskiego bogato zdobiony ornamentem antropo- i zoomorficznym, szklanymi oczkami oraz srebrną blaszką. W kurhanie nr 2 odkryto również pozostałości drewna i okuć brązowych, będących być może resztkami siodła. Znaleźisko takie jest elementem bardzo rzadko spotykanym na terenach dzisiejszej północno-wschodniej Polski (Jaskanis 2013: 202–207).

W miejscowości Żywa Woda leżącej w powiecie suwalskim również odkryto depozyt elementów rzędu końskiego. W tym wypadku było to ogłowie złożone na środkowej części szkieletu zmarłego człowieka. Wśród licznych pozostałości rzemieni odkryto rzędy brązowych nitów oraz rozdzielacze. W jamie grobowej zalegały również elementy uzbrojenia, fragmenty drewna oraz naczyń ceramicznych (Ziemlińska-Odojowa 1961: 197–202).

Męskie groby szkieletowe wyposażone w elementy rzędu końskiego są charakterystyczne dla zachodniobałtyjskich cmentarzysk z terenów dzisiejszej Polski. Groby kobiece zawierające wspomniane przedmioty są na tych terenach rzadkością, natomiast znane są z cmentarzysk Półwyspu Sambijskiego. Sytuacja taka miała miejsce m.in. na stanowisku w Małym Kaupie. Pod nasypem kurhanu oznaczonego numerem K/7 znajdował się szkieletowy pochówek kobiety. W skład wyposażenia grobowego weszły: fragment wędzidła, naczynie ceramiczne, ozdobna klamra, sprzączka, narzędzie krzemienne oraz dwie zapinki żółtawate o proveniencji skandynawskiej. Na podstawie odkrytych przedmiotów stwierdzono, iż kobietę pochowano w połowie X wieku (Kulakov 2012: 129).

Na stanowiskach litewskich odkryto wiele grobów ludzkich zawierających elementy rzędu końskiego lub sierpy. Depozyty takie interpretowane są jako pochówki ludzi z towarzyszącymi kenotafami końskimi. Jednym z przykładów takich obiektów jest grób nr 38 z Zvirbliai. Pod nasypem kurhanu odkryto tu potrójny pochówek ludzki, któremu towarzyszyły elementy rzędu końskiego oraz sierp (Iwanowska 2006: 100, 202, za: Laurynas 2009: 246).

Mimo całkowicie odmiennej interpretacji opisywanych powyżej obiektów z terenów zachodnio- i wschodniobałtyjskich same depozyty zdają się wykazywać szereg podobieństw. Zazwyczaj były to szkieletowe pochówki ludzkie, częściej męskie niż żeńskie. W skład wyposażenia prawie zawsze wchodziło co najmniej jedno wędzidło, często towarzyszą mu łączniki lub ozdoby ogłowa końskiego. Jedynym wyróżniającym się przedmiotem są sierpy obecne tylko w grobach litewskich.

Zakończenie

W artykule podjęłam próbę ukazania ogromnej różnorodności, jaka cechowała jeden z aspektów obrządku pogrzebowego Bałtów – pochówki końskie oraz elementy rzędu końskiego w grobach ludzkich. Zdaję sobie sprawę, że niemożliwe było wyczerpanie tematu – stąd też słowo „próba” w tytule. Wybrałam przykłady najbardziej, moim zdaniem, reprezentatywnych obiektów. Należy jednak pamiętać, że w tak krótkim tekście niemożliwością było ukazanie całego bogactwa materiału. Z konieczności pominęłam tu niektóre aspekty, m.in. niezwykle interesującą kategorię kenotafów końskich występujących na stanowiskach litewskich.

Wybrałam kategorie obiektów, które występują zarówno u Bałtów wschodnich, jak i zachodnich. Już sam fakt powtarzalności kategorii dobitnie wskazuje na znaczne podobieństwa w obrządku pogrzebowym. Widoczne jest jednak również wiele różnic. Poza rozbieżnościami występującymi wewnątrz konkretnych kategorii uwagę zwracają niezgodności ogólne. Przede wszystkim na stanowiskach litewskich pochówki końskie i elementy rzędu końskiego w grobach ludzkich występują zdecydowanie częściej niż na ziemiach dzisiejszej północno-wschodniej Polski. Uderza również daleko idąca różnorodność. Podczas gdy Bałtowie zachodni najczęściej chowali konie w całości w obrządku szkieletowym, u wschodnich sąsiadów występowały depozyty częściowe, ciałoopalne i kenotafy. Kolejną widoczną na pierwszy rzut oka kwestią jest zdecydowanie większa liczba depozytów podwójnych lub wielokrotnych szkieletów ludzkich i końskich. Do tego wszystkiego dodać trzeba większe bogactwo dotyczące zarówno ilości, jak i wartości materialnej przedmiotów wchodzących w skład wyposażenia. Niniejszy tekst potraktować należy jako przyczynek do badań, które kontynuować będę w ramach przygotowywania dysertacji doktorskiej.

Bibliografia

- Baranowski T., 1996, *Pochówki koni z Tumian w województwie olsztyńskim*, „Archeologia Polski”, t. 41, nr 1–2.
- Bliuiené A., 1992, *Alinkos (Raistinès) pilkapiai*, „Archaeologia Baltica”, t. 8.
- Bliuiené A., Butkus D., 2009, *Burials with horses and equestrian equipment on the Lithuanian and Latvian littorals and hinterlands (from the fifth to eight centuries)*, „Archaeologia Baltica”, t. 11.
- Fijałkowska A., 2016, *Pochówki końskie i elementy rzędu końskiego w kontekstach grobów ludzkich w kulturze zachodniobałtyjskiej od późnego okresu wpływów rzymskich do wczesnego średniowiecza*, Gdańsk.
- Jaskanis J., 1968, *Materiały z cmentarzyska kurhanowego na stan. 1 w Korklinach, pow. Suwałki*, „Rocznik Białostocki”, t. 8.
- Jaskanis J., 2013, *Szwajcaria: cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa.
- Krzysiak K., Serwatka S., 1970, *Groby koni w jaćwieskich kurhanach z Korklin na Suwalszczyźnie*, „Rocznik Białostocki”, t. 9.
- Kulakov W., 2012, *Nemanskij jantarnyj put' w Ėpohu Wikingov*, Kaliningrad.

Laurynas K., 2009, *Symbolic horse burials in the iron age of east Lithuania*, „Archaeologia Baltica”, t. 11.

Vaitkunskienė L., 1981, *Žirgų aukos lietuvoje*, „Lietuvos Archeologija”, t. 2.

Vaitkunskienė L., 1979, *Gintališkės kapinynas*, „Lietuvos Archeologija”, t. 1.

Varnas A., 1996, *Maisteikių kapinyno (Kauno r.) tyrimai 1994 metais*, „Archeologiniai Tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais”.

Ziemlińska-Odojowa W., 1961, *Badania wykopaliskowe w 1959 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Żywa Woda, pow. Suwałki*, „Rocznik Białostocki”, t. 1.

Biogram

Aleksandra Zuzanna Fijałkowska – magister archeologii, uczestniczka Studiów Doktoranckich Historii, Historii Sztuki i Archeologii na Uniwersytecie Gdańskim. Zainteresowania badawcze: obrządek pogrzebowy Bałtów w okresie wędrówek ludów i wczesnego średniowiecza.